

СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ СТАТИСТИЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ У ЛІСОВІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасну вітчизняну практику формування інформаційних ресурсів щодо стану лісового господарства як одного з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища. Проведено обґрунтування необхідності гармонізації системи збору даних щодо діяльності лісогосподарського комплексу відповідно до вимог міжнародних стандартів

Постановка проблеми. У наш час теза про те, що проблема охорони навколишнього середовища вийшла на рівень найактуальніших питань сучасності, не потребує особливих доказів. Цілеспрямоване вирішення комплексної природоохоронної і природовідновної задачі повинно значною мірою визначити поступальний, стійкий розвиток всієї світової економіки. Від вирішення вказаної задачі на пряму залежить якість життя теперішнього і майбутніх поколінь людей, а також цілий ряд інших ключових проблем пов'язаних з охороною довкілля.

В процесі розвитку суспільства постійно виникають протиріччя між збільшенням потреб людей та обмеженими можливостями біосфери, природних ресурсів для їх задоволення, а також залежність між станом навколишнього середовища і темпами економічного розвитку. Так, підтримання високих темпів економічного росту без реалізації адекватної екологічної політики призводить до деградації навколишнього середовища. З іншого боку, економічні втрати, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища і виснаженням природних ресурсів, означають фізичне зниження темпів і рівня досягнутого національного доходу [1; 2].

Метою дослідження є вивчення сучасної національної практики організації формування інформаційних ресурсів щодо стану лісового господарства – важливого елементу глобальної екосистеми Землі та

обґрунтування, на основі даних статистичного аналізу, необхідності гармонізації системи збору даних щодо лісогосподарського комплексу зі стандартами ОЕСР і Євростату.

Викладення основного матеріалу. Статистика лісового господарства є однією з важливих складових екологічної статистики, яка включає, крім лісового господарства, ведення мисливського господарства, діяльність об'єктів природо-заповідного фонду, антропогенне навантаження на навколишнє середовище та інше [3; 4].

Стратегічні цілі національної лісової політики України значною мірою збігаються з цілями і принципами ведення господарства в лісах Європейських країн. Вони сформульовані міжнародними угодами стосовно сталого розвитку, раціонального використання та охорони лісів, і спрямовані на невиснажливе лісокористування, збереження і відновлення біорізноманіття лісових екосистем [5; 6].

В найбільш загальному вигляді стратегічні пріоритети лісового господарства можуть бути представлені наступним чином.

1. Розширене відтворення лісових ресурсів у кількісному та якісному вигляді.

2. Збереження і відновлення біорізноманіття лісів, підтримка їх стабільності і життєздатності.

3. Раціональне, комплексне і постійне використання лісових ресурсів.

4. Забезпечення ефективного виконання лісовими екосистемами захисних і соціальних функцій.

5. Зростання економічної ефективності використання лісових ресурсів, досягнення рентабельності лісового господарства, забезпечення сприятливих умов для розвитку деревообробної промисловості.

Стратегічні пріоритети лісової галузі знаходять своє відображення у сфері державних статистичних спостережень за економічною та природоохоронною діяльністю лісгосподарських підприємств [3; 7; 8]. Надійна інформація щодо лісових ресурсів та їх використання особливо важлива для здійснення управлінської діяльності Державного комітету лісового господарства у цій сфері. Вона розробляється органами державної статистики шляхом проведення державних статистичних спостережень, зокрема:

– “Звіт про лісгосподарську діяльність” (Форма № 3-лг – річна);

– “Звіт про лісгосподарську діяльність” (Форма № 3-лг – квартальна).

Органи державної статистики у державних статистичних спостереженнях забезпечують:

– реалізацію державної політики в галузі статистики лісгосподарського комплексу;

– збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації в галузі статистики лісгосподарського комплексу;

– надійність та об’єктивність статистичної інформації, розробка, удосконалення і впровадження статистичної методології в галузі статистики лісгосподарського комплексу.

Збір статистичних даних проводиться методом суцільного обліку з використанням форм державних статистичних спостережень, за винятком статистичного обліку експорту/імпорту деревини та продукції з неї.

Система показників, які включаються у форми, узгоджується із зацікавленими міністерствами і відомствами (зокрема, Державним комітетом лісового господарства, Міністерством промислової політики, Державним комітетом земельних ресурсів та, в окремих випадках, Державним комітетом з питань підприємництва, Міністерством охорони навколишнього природного середовища), при необхідності в них вносяться

зміни і доповнення, які потім затверджуються наказом Держкомстату. План проведення статистичних спостережень затверджується Кабінетом Міністрів України [3; 8].

Подання державних статистичних спостережень щодо ведення лісового господарства (форми № 3-лг – річна, № 3-лг – квартальна) є обов’язковим для всіх підприємств, організацій та інших юридичних осіб, яким надані у користування, або власність землі лісового фонду для ведення лісового господарства незалежно від форм власності, підпорядкованості і місцезнаходження.

Форми № 3-лг (квартальна) та № 3-лг (річна) заповнюються на підставі даних первинної облікової документації, зокрема, лісорубних квитків (ордерів), лісових квитків, актів огляду місць рубок, інших продуктів лісу та використання корисних властивостей лісів, актів технічного приймання лісових культур, лісопатологічних і санітарних обстежень насаджень, актів-нарядів виконаних робіт, відомостей інвентаризації осередків шкідників і хвороб лісу, книг обліку осередків шкідників, хвороб лісу і лісозахисних заходів, а також матеріалів детального та рекогносцирувального нагляду, лісовпорядкування і спеціальних обстежень, книг обліку лісових пожеж та порушень правил пожежної безпеки в лісах, книг обліку лісопорушень, або безпосередньо за фактами порушень лісового законодавства, що оформлені протоколами про правопорушення.

Підприємства, установи і організації, інші юридичні особи, яким надані у користування або власність землі лісового фонду (постійні лісокористувачі) відображають заготівлю деревини, яка проводилась у власних лісах, включаючи тимчасових лісокористувачів (інших лісозаготівельників), з урахуванням дострокових рубок в рахунок ліміту майбутнього року. Якщо постійні лісокористувачі заготовляють деревину в лісах інших лісокористувачів, то ці роботи у звітності не відображаються.

У формах відображаються такі основні показники: обсяги продукції лісового господарства, площа рубок головного користування та рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, а також заготівля деревини від них, заготівля за категоріями придатності деревини, відтворення лісового фонду, в тому числі посадка, посів та природне поновлення лісу, залишки деревини на лісосіках, заготівля лісової продукції та другорядних лісових матеріалів, лісові пожежі, охорона лісів від пожеж та хвороб, порушення лісового законодавства тощо.

Обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства включає продукцію лісозаготівель, побічного лісокористування, роботи та послуги, пов'язані з лісогосподарською діяльністю, обраховані у фактичних оптових цінах.

У статистичних формах відображаються витрати на роботи та послуги, пов'язані з лісовим господарством (лісокультурні роботи в державному лісовому фонді, охорона лісу від пожеж, боротьба зі шкідниками та хворобами лісу, створення захисних лісових насаджень, лісовпорядкування, проектно-пошукові роботи тощо).

Витрати на послуги, пов'язані з лісовим господарством, розрізняються за джерелами фінансування на:

- а) профінансовані державою та виконані за рахунок спеціальних коштів чи з інших джерел;
- б) виконані за рахунок власних коштів підприємств.

Витрати на аналогічні лісогосподарські послуги, виконані за рахунок власних коштів підприємств, покриваються за рахунок виробничої собівартості лісозаготівель (надання послуг, пов'язаних з лісовим господарством, іншим користувачам).

Для визначення вартості лісозаготівель застосовуються оптові ціни залежно від місця їх розміщення чи реалізації у звітному періоді, тобто за оптовими цінами франко-верхнього складу чи франко-нижнього складу. До ціни лісопродукції франко-верхнього складу включаються спилування,

розкрязування, трелювання та укладання деревини. У цінах на лісопродукцію франко-нижнього складу, крім вищенаведених витрат, ураховуються витрати на навантаження деревини в лісі, перевезення на нижній склад чи до вагона, розвантаження на нижньому складі або навантаження у вагони.

До обсягів продукції лісозаготівель не включаються вартість нетоварних нерозкрязованих хлестів (крім реалізованих споживачам) на всіх пунктах (франко), а також вартість ліквідної деревини, заготовленої іншими лісозаготівельниками, у порядку відпуску деревини на пні.

У формі 3-лг (квартальна) відображається запас заготовленої ліквідної деревини, включаючи дострокові рубки, вирубування стиглих деревостанів з метою заготівлі деревини, наводяться рубки, пов'язані з веденням лісового господарства (рубки догляду, санітарні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією молодняків і похідних деревостанів, прокладання просік, створення протипожежних розривів, лісовідновні рубки тощо), інші рубки (розчищення земельних ділянок лісового фонду, укритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів, видобуванням корисних копалин, прокладанням кабелю та інших комунікацій, здійснення інших робіт, не пов'язаних з веденням лісового господарства).

Також форма містить дані про очистку лісу від захаращеності. У пункті "Лісоматеріали круглі" йдеться про лісоматеріали круглі різних порід, призначень, сортиментів, наводиться та частина лісоматеріалів круглих, яка відповідно до державного стандарту використовується для виробництва пиломатеріалів і заготовок.

У формі відображаються дані за породами дерев, зазначаються об'єми заготовлених лісоматеріалів круглих, які призначені для виробництва клеєної фанери і шпони.

До них належать:

- а) лісоматеріали для виробництва струганої шпони;
- б) лісоматеріали для лушніння.

Крім того, у звіті про лісогосподарську діяльність відображаються об'єми заготовлених лісоматеріалів круглих, які за державним стандартом віднесені для будівництва, заготівля лісоматеріалів круглих для виробництва целюлози і деревної маси (баланси), з яких виділяються лісоматеріали хвойних порід, а також наводяться об'єми заготовленої дров'яної деревини для технологічних потреб та об'єми заготовлених дров для опалення.

У формі 3-лг (квартальна) вказується загальна кількість невивезеної деревини, яка підлягає реалізації, незалежно від строків її заготівлі, кількість невивезеної деревини від рубок головного користування, а також від рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, та інших рубок, які зараховані до ліміту лісосічного фонду, відображається весь залишок неочищених площ на 1 травня поточного року, у тому числі від суцільних рубок, до яких зарахований останній прийом поступових рубок.

Форма 3-лг (річна), крім вищезазначених показників у формі 3-лг (квартальна), відображає відпуск деревини в порядку рубок головного користування за господарствами. Лісогосподарські підприємства, які займаються відпуском деревини в порядку рубок головного користування, заповнюють розділ у розрізі груп лісів, господарств і господарських секцій, заповнюють дані розрахункової лісосіки – усього, у тому числі за групами лісів, у розрізі господарств і господарських секцій. Розрахункова лісосіка і встановлений ліміт лісосічного фонду затверджується в установленому порядку Кабінетом Міністрів України і доводиться до лісогосподарських підприємств.

У звіті про лісогосподарську діяльність лісокористувачі відображають обсяги освоєння виділеного ліміту лісосічного фонду на звітний рік, з урахуванням достроково освоєного ліміту в попередньому році. У разі, якщо ділянки, на які виписані лісорубні квитки (ордери), зрубані повністю, у рядках у

формі повинні враховуватись обсяги деревини, зазначені в лісорубних квитках (ордерах), незалежно від обсягів фактичної заготівлі деревини.

У разі, якщо ділянки, на які виписані лісорубні квитки (ордери), не зрубані на всій площі, у відповідних рядках освоєння лісосічного фонду проставляється запас деревини без урахування недорубів на незакінчених рубками лісосіках. Наводяться обсяги фактично заготовленої деревини в порядку рубок головного користування, з урахуванням достроково заготовленої в попередньому році з ліміту лісосічного фонду, виділеного на звітний період. Окремо відображаються обсяги достроково заготовленої деревини від рубок головного користування в попередньому році. Форма 3-лг (квартальна) передбачає відображення виконаних робіт щодо відтворення лісів на землях лісового фонду, які включають посадку і посів лісу та його природне поновлення. До посадки і посіву лісу належить також суцільна реконструкція малоцінних насаджень. Посадка шелюги та інші попередні заходи для наступної посадки сюди не включаються. У звіті наводиться площа, на якій природне поновлення лісу відбувається за наявності цінних деревних порід або гарантована його поява при проведенні лісогосподарських заходів. Сюди відносяться також зруби, на яких створення лісових культур не можливе або не доцільне з технічних або економічних причин, наводяться площі, які згідно з галузевим стандартом переведені у вкриті лісовою рослинністю землі в лісовому фонді.

У розділі „Заготівля другорядних лісових матеріалів та продукції побічного лісового користування” вказуються обсяги заготівлі другорядних лісових матеріалів та продукції побічного лісового користування (включаючи спеціально створені для цього насадження), які здійснюються для потреб виробничої та комерційної діяльності в порядку спеціального використання і проводяться за плату на підставі спеціального дозволу – лісового квитка в межах відведених ділянок

лісового фонду. У розділі не відображаються заготівля другорядних лісових ресурсів (лікарської сировини, ягід тощо) та здійснення користувань (заготівля сіна, випасання худоби тощо) на сільськогосподарських угіддях, наданих для потреб лісового господарства.

Розділ “Загинуло лісових насаджень – усього” ілюструє в гектарах загальну площу загиблих за звітний рік насаджень, включаючи лісові культури. До загиблих належать насадження, які підлягають за своїм станом суцільній санітарній рубці. Наводиться площа насаджень, які загинули від впливу несприятливих погодних умов (засуха, морози, зміна рівня ґрунтових вод, бурелом, вітровал, сніголам тощо).

За наявності декількох причин загибелі насаджень площа наводиться за тією, унаслідок якої загинула найбільша кількість насаджень.

У розділі „Лісові пожежі” відображаються всі пожежі, які сталися у звітному році у лісовому фонді, незалежно від виду, категорії, розміру площі та причин виникнення, наводяться площі пожеж на лісових землях, що мали різні види розповсюдження.

Якщо при тій чи іншій пожежі мали різні види розповсюдження вогню, то площа, пройдена пожежами кожного виду, ураховується окремо і заноситься у відповідний рядок звіту.

У графі „Наявність осередків шкідників і хвороб лісу” відображається загальна площа насаджень, лісових культур і розсадників у гектарах, яка вражена шкідниками і хворобами на початок року, наводиться площа насаджень, які були вражені шкідниками і хворобами протягом звітного року, відображається площа насаджень, на якій у звітному році ліквідовані осередки шкідників і хвороб лісу в результаті проведених заходів боротьби, площа осередків шкідників і хвороб лісу на кінець звітного року, площа осередків шкідників і хвороб лісу, які потребують негайних заходів боротьби.

У тих випадках, якщо одні й ті самі насадження заселені декількома видами шкідників чи уражені декількома видами хвороб, їх площа наводиться тільки один раз – за переважним видом шкідника (хвороби).

У довідці, п. “Проведено робіт із захисту лісів від шкідників і хвороб лісу біологічним методом”, зазначається обсяг робіт, спрямованих на боротьбу із шкідниками і хворобами лісу, які здійснюються шляхом використання хижих та паразитуючих комах (ентомофагів), застосування грибних, бактеріальних і вірусних препаратів наземним та авіаційним методом, створення та розвішування штучних гнізд птахів, розселення і огорожування мурашників, створення реміз.

У рядку “Захист лісів від шкідників і хвороб хімічним методом – усього” наводиться площа земель лісового фонду, оброблених хімічними препаратами. До хімічної обробки належать: обробка лісових насаджень наземною апаратурою та апаратурою із застосуванням авіації, профілактичні обприскування в розсадниках, боротьба з шкідниками лісу, що заселяють ґрунт, та інші види робіт.

У формі відображаються дані про кількість лісопорушень, масу деревини, завдану шкоду, що оформлені документально і матеріали щодо них передані до органів внутрішніх справ та прокуратури.

Поряд з цим існує ряд проблем пов’язаних із веденням статистичного обліку у лісовому господарстві. Проблемними є питання щодо відображення у статистичних формах, поданих підприємствами, яким землі лісового фонду надані у власність або користування для ведення лісового господарства (далі постійні лісокористувачі) даних про вартість деревини, заготовленої сторонніми лісозаготівельниками (тимчасовими лісокористувачами). Також немає можливості враховувати у статистичній звітності деревину, заготовлену в лісах постійних лісокористувачів тимчасовими лісокористувачами, за категоріями її промислової придатності (загалом 18 показників).

До слабких місць статистики лісогосподарського та ліспромислового комплексів також належать наявні методологічні суперечності в окремих поняттях, які стосуються ведення лісогосподарської діяльності, пов'язані з недосконалістю лісового законодавства, як, наприклад, щодо складових поняття "ділова деревина".

Досі залишається багато питань під час заповнення міжнародних опитувальників для міжнародних організацій. Багатьох показників в українській статистиці лісового господарства не існує або вони не повною мірою відображають ситуацію у лісогосподарському та ліспромисловому комплексах. Окремі з показників потребують методологічних уточнень. Отже, існує несумісність або часткова сумісність статистичної інформації в Україні з даними щодо лісової галузі ОЕСР/Євростату.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що діюча система державних статистичних спостережень у лісовій галузі в цілому надає всебічну економіко-екологічну інформацію щодо стану господарювання у даній сфері економік. Така інформація, як правило, використовується відповідними фахівцями і науковцями для обґрунтування екологічно зважених управлінських рішень спрямованих на раціональне і невиснажливе використання та охорону лісових ресурсів нашої країни.

Водночас, надзвичайно актуальними для України є завдання гармонізації системи збору статистичних та адміністративних даних щодо діяльності лісогосподарського комплексу зі стандартами ОЕСР і Євростату. Це, як свідчать проведені нами дослідження, стосується удосконалення системи показників, які використовуються у формах державних статистичних спостережень, а також і методології їх проведення. Тут, зокрема, ідеться про формування кола респондентів, визначення класифікацій, які

використовуються у галузі, а також уточнення методологічних визначень, періодичності спостережень тощо. Цього вимагають і міжнародні зобов'язання України, пов'язані з реалізацією рішень відповідних Конференцій ООН з охорони довкілля та міждержавних угод зі сталого розвитку лісових ресурсів.

Список використаної літератури:

1. *Думнов А.Д.* Окружающая природная среда и затраты на ее охрану (системное статистическое исследование). – Москва: НИИ – Природа, 2006. – 230 с.
2. Програма дій "Порядок денний на 21 століття". – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
3. *Данилко В.К.* Ліси і стан довкілля: еколого-статистичний аспект // Статистика України. – 2006. – № 1. – С. 23-27.
4. *Данилко В.К.* Статистика мисливського господарства: стан і перспективи розвитку // Науковий вісник ДАСОА. – 2006. – № 1. – С. 13-18.
5. Постанова Кабінету Міністрів України "Про державну програму "Ліси України" на 2005-2015 роки".
6. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. // ВВР України. – 1994. – № 17. – С. 99.
7. *Фурдичко О.І.* Лісове господарство України: перспективи, критерії та індикатори екологічно сталого ведення й управління // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 21-35.
8. План державних статистичних спостережень на 2006 рік: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24.12.2005 р. № 1281. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 106 с.

БОРЕЦЬКА Оксана Юріївна – магістр хімічної технології та інженерії Держкомстату України

Наукові інтереси:

- екологічна статистика;
- статистичний аналіз;
- економіка природокористування